

Michel Crozier

LA CRISE DE L'INTELLIGENCE**Essai sur l'impuissance des élites à se réformer**

InterEditions, Pariz, 1995, 200 str.

U suvremenoj francuskoj sociologiji, ali i izvan francuskih intelektualnih okvira, Crozier je poznat kao jedan od najuglednijih teoretičara organizacije. U tom području sociološkog mišljenja priznat je kao autor nekoliko djela visoke referentne vrijednosti. To se posebno odnosi na knjige: *Birokratski fenomen* (1964), *Blokirano društvo* (1970), *Akter i sistem* (1977), *Američka bolest* (1980), *Skromna država, moderna država* (1987). Pored svoje akademsko-istraživačke djelatnosti Crozier je vrlo često angažiran kao savjetnik industrijskog, administrativno-upravnog i obrazovnog kompleksa, tako da se njegove znanstveno-teorijske ekspertize uzimaju u obzir kao putokaz za reformske i razvojne zahvate. On spada u one sociologe koji smatraju da je praktički angažman (»sociološka akcija«) nerazdvojna sastavnica sociološkog zanata. Sva su ta obilježja egzemplarno sadržana i u njegovoj posljednjoj knjizi (*Kriza inteligencije*) kojom se bavi ovaj prikaz.

Knjiga se, u formalnom pogledu, sastoji od dva dijela. Prvi dio, pod zajedničkim naslovom *Bolest elita*, tvori pet Crozierovih sustavnih studija: *Permanentni neuspjeh reforme*, *Nacionalno obrazovanje, sustav u neredu*, *Naučiti slušati*, *Od demokracije dostupnosti do demokracije dogovaranja*, *Zaboraviti rješenja*. Drugi dio, pod naslovom *Ulagati u promjenu*, sadrži pet Crozierovih problematskih razgovora s novinarom i komunikologom Brunom Tilliettemom: *Uzdržati sustav izravnom intervencijom*, *Poopćivi model intervencije*, *Naučiti drugačiji način mišljenja*, *Ulagati u inteligenciju*, *Suradnja među ljudima*. U tematsko-sadržajnom pogledu knjiga je tako-

der dvodimenzionalno koncipirana. Ona je, s jedne strane, kritička dijagnoza stanja i, s druge strane, skup analitičko-prospektivnih prijedloga za reformu i promjenu stanja. Misli se, dakako, na stanje francuskog društva, s njegovim povijesnim i socio-kulturnim specifičnostima, ali Crozierov diskurs ide mnogo dalje od francuske posebnosti i zahvaća istovrsne probleme mnogih današnjih društava. Ipak valja naglasiti da je knjiga *Kriza inteligencije* prije svega žestoki obračun s francuskom situacijom.

Dijagnostičko-kritička dimenzija knjige gotovo je doslovno izražena u podnaslovu knjige. Riječ je, kako to sugerira podnaslov, o »nemoći elita da se reformiraju«. Francuske su elite tradicionalno zaražene sindromom (»bolešću«) centralizma, administrativne hijerarhije i »idealnih« (»savršenih«) rješenja. Francuska je inteligencija arhaična inteligencija. Francuski je centralizirani sistem posve neprilagođen svijetu koji se ubrzano mijenja i koji zahtijeva »mobilizaciju energija na terenu, jasnije odgovornosti, brže i lakše procjene i sankcije, jednom riječju, demokratske i odgovorne lokalne vlasti«. Francuska je stalno, a danas pogotovo, zaokupljena idejama reforme. Ali što su te ideje bučnije to je, po svemu sudeći, manji njihov utjecaj na realnost. Tako se zbiva »opetovano propadanje svih naših reformi«. Ideje nisu ništa bez prave razvojne strategije, ali ni strategija ne može biti uspješna ako nema spoznaje o bitnim resursima razvoja. A bitni resursi modernog razvoja jesu ljudski resursi, ljudski kapital, način mišljenja koji omogućuje invenciju, pluralizam i kooperaciju. Društvo koje ignorira ili sapinje svoje intelektualne resurse ne može računati na željene promjene. Francuska ima te resurse, ima ih čak u izobilju, samo je pitanje kako se oni reproduciraju i koriste. A tu je riječ o obrazovnom sustavu, o mehanizmima i ustanovama oblikovanja elita.

Crozier se stoga iscrpno zadržava na kritičkoj analizi francuskog obrazovnog sus-

tava, ponajprije onog visokoškolskog (politehničkog i administrativno-upravnog), i izriče ocjenu da je taj sustav kontraproduktivan. A kontraproduktivan je poglavito zbog toga što se njime centralistički upravlja. Centralističko upravljanje blokira inovaciju, defavorizira eksperimentiranje i rizik. U pitanju je samo načelo slobode. »Učenje slobode« prvi je glavni izazov modernog obrazovanja. Razvoj slobode najočiglednija je i najopćenitija tendencija modernih društava. No nužno je imati na umu da ta »evolucija istodobno predstavlja i teret«. Svi danas zahtijevaju što više slobode, ali »valja znati preuzeti tu novu slobodu«. Mladi su zbog toga osnovni problem modernih društava. Oni se u obrazovnom sustavu uče slobodi izbora i to je pretpostavka za sve druge oblike učenja. Dakako, slobodu izbora ne treba miješati sa slobodom kao moralnom i političkom vrijednošću koja je ispisana na »zastavama Republike«. Škola je u Francuskoj uvijek prenosila tu bitnu vrijednost moderne kulture, svjesno preko studija literature, filozofije i klasičnog morala, nesvjesno priznavanjem osobnosti i ljudskih odnosa u kulturnom modelu. Istodobno, međutim, socijalni sustav francuske škole i uloga učenika u razredu sve se više kreću u smjeru pasivnosti. »Vrijednost slobode koja se nesvjesno usađuje mladima više je sloboda mišljenja, izražavanja i prava na unutarnji život nego sloboda izbora, realizacije vlastitih želja i razvoja osobnosti«.

Tu Crozier očigledno misli na školovanje drugog stupnja, ali iste su systemske značajke karakteristične i za visokoškolsku razinu koja izravno formira elite. »Francuske se elite obrazuju kroz posve osobitu alkemiju visokoškolskog sustava koji je u svijetu jedinstven po tome što građani za njega uopće nisu odgovorni te im ostaje jedino da ga prihvate, da mu se dive i da ga promatraju kao nešto što se odvija samo po sebi«. Taj je sustav odgovoran za održavanje vladajućeg načina mišljenja koji paralizira promjene u francuskom

društvu. On oblikuje duhove ne za promjenu načina mišljenja, suglasno kulturi postindustrijskog društva, nego za zadovoljavanje ispitnih kriterija i uspjeh na natjecajima. U godinama koje se općenito smatraju najkreativnijima za intelektualni i profesionalni život (25–35) mlada francuska elita, ili barem onaj dio francuske mladeži koji se subjektivno i objektivno poima kao elita, u velikoj mjeri prolazi kroz svojevrsnu sterilizaciju »u jednom duboko konformističkom svijetu, bez doticaja sa zbiljskim životom svojih podređenih i životom javnosti kojoj bi trebali služiti«. Elite su takve kakve jesu upravo zbog sustava u kojem djeluju i stoga nema nikakve koristi a priori ih osuđivati zbog njihove »krivice«.

No obrazovni sustav nije jedina ustanova koja pati od kroničnih boljki. Posljednjih petnaestak godina, zapaža Crozier, na ulicu (štrajk) silaze gotovo sve profesije kako bi »saopćile da više ne može tako«, ali nitko ih ne razumije, vlada ih ne sluša, nitko ne uzima u obzir njihove probleme i nastojanja. A taj problem postaje sve urgentniji s obzirom na razvoj tercijarnih djelatnosti i nestajanje klasičnih (socijalnih) revandikacija. **Saslušati** zahtjeve, probleme i teškoće raznih društvenih aktera — to postaje osnovnom tegobom francuskih (administrativnih i privrednih) institucija. **Čuti druge** — to je ono što omogućuje komunikaciju, razumijevanje i razmišljanje. Crozier navodi i primjere iz vlastite istraživačke prakse iz kojih se vidi da su zahtjevi nekih profesija (medicinsko osoblje, nastavnici) više motivirani osjećajem da nitko ne razumije njihove probleme nego nezadovoljstvom socijalne naravi. Nezadovoljstvo je produkt krivog sustava i pogrešne organizacije. Najveća se zabluda satoji u tome da se zanemaruje dijagnosticiranje problema a teži iznalaženju i propisivanju savršenih rješenja. U kompleksnom društvu problemi postaju važniji od rješenja. Otkrivanje problema razvija invenciju i djeluje na dugi rok, dok impostiranje gotovih »teh-

nokratskih« rješenja blokira inicijativu i potiskuje inovatorski duh. »Od današnjih elita (upravljača) ne traži se da dadu najbolje racionalno rješenje za jasno definirane probleme, nego da u mnoštvu potencijalnih problema umiju na vrijeme dijagnosticirati one probleme koji će uskoro opterećivati poslove i razvojne okolnosti. Čovjek–problem, što ga ja suprotstavljam svoj gospodi–rješenjima, jest onaj koji ne donosi spoznaje već pomaže da se do njih dođe. Moglo bi se čak reći da se uloga današnjih elita sastoji u tome da **konstruiraju probleme** kojih još nema. Važno je znati kojim se oni tehnikama i postupcima rješavaju, ali to nije ključno jer je riječ o nečemu što je lakše naučiti nego **umijeće postavljanja problema**«.

Kritizirajući francuski način mišljenja Crozier se često osvrće na japanski i, tu i tamo, američki sustav gdje je, po njegovu mišljenju, znatno veća mogućnost inovacije, invencije i kooperacije. Proces mijenjanja načina mišljenja u Francuskoj ide vrlo teško i odvija se kroz prave šokove. Govoreći iz generacijske perspektive, Crozier navodi nekoliko uzastopnih šokova promjene što ih je doživjela njegova generacija. Prvo je bio šok rata i okupacije koji su »uzdrмали sigurnost spokojnog djetinjstva«, a odmah potom (1947–1948) boravak u SAD gdje je iskusio »jednu mnogo napredniju civilizaciju«. Zatim dolazi intelektualni šok vezan za istraživačku praksu. Započeo je s marksističkim uvjerenjima, ali je vrlo brzo uočio da se zbiva revolucija u terciarnom sektoru koja formira posve drugačije socijalne percepcije i u kojoj pojam klasne svijesti postaje posve neupotrebljiv. Obrazovni je šok bio posebno dojmљiv. Kao profesor, Crozier je 1967. godine boravio u Harvardu i američkim studentima pokušao protumačiti svoje teze o birokratskom fenomenu. Kod studenata je to izazvalo gotovo fascinantan interes koji je rezultirao beskonačnim brojem pitanja, izradom analitičkih priloga, stalnom diskusijom. Kada je, vrativši se u Francusku, taj obra-

zac pokušao primijeniti u radu s francuskim studentima naišao je na potpuni muk i pasivnost.

Stvar je, dakle, uvijek u načinu mišljenja. Specifično francuski problem sastoji se u tome da je francusko društvo razapeto između korijenitih socioloških preobrazbi »u bazi« i skleroze na najvišoj razini, razini elita. Sklerotično je francusko razumijevanje i vođenje tih preobrazbi. »Francuzi su bili šampioni određenog načina mišljenja za koji su vjerovali da je vječno i univerzalno najbolji. No sada smo upali u zamku više nego ostali. Zbog izvrsnosti i gluposti naše, tipično francuske inteligencije, osuđeni smo na voluntarizam. Iz njega se nećemo izbaviti ako ne potaknemo pokret promjena našeg aktualnog sustava mišljenja«. A taj pokret mora početi s elitama. Zbog uloge koja im je dana one utjelovljuju »nerazumni način rasuđivanja« i zagovaraju pogrešna načela praktičkog funkcioniranja institucija. Korigirajući svoju tezu i od prije dvadesetak godina, Crozier konstatira da nije riječ o »blokiranom društvu«, nego o blokiranom sustavu koji proizvodi elite i omogućuje im da »reproduciraju istost«.

Analizirajući taj »blokiran sustav« Crozier se kroz cijelu knjigu kritički obračunava i s francuskim političkim institucijama, s modelom oblikovanja moći, donošenja odluka. Ukratko, on kritički problematizira francusku demokraciju. Njezino je najveće zlo birokratizam. Francuske su političke institucije hijerarhizirane tako da je građanima najvažnije kako doprijeti do svojih predstavnika od lokalne do državne razine. To je »demokracija dostupnosti«. Ona se svodi na to da se lokalna i državna administracija udovolji u odnosu na zahtjeve građana. Crozier drži da je taj oblik demokracije trom, da je uvijek uvjetovan hijerarhijskim nadeterminacijama, da zbog toga nema pravog sluha ni za zbiljske probleme ni za društvene promjene. Umjesto toga Crozier zagovara »demokraciju dogovaranja« koja počiva na sposobnosti slušanja i

uvažavanja problema. No dogovaranje ne znači masovnu participaciju već nezavisno i kompetentno prosuđivanje problema koje se ne rukovodi ni zasebnim interesima pojedinih socio-profesionalnih grupa ni načinom mišljenja rukovođeće birokracije. Riječ je zapravo o **socijalnom dijalogu** koji ima smisla samo ako se temelji na slušanju drugoga, otvorenosti i dokidanju predstavničkog monopola.

To znači da je u današnjem, posve izmijenjenom svijetu neophodno novo razmišljanje o **aktivnom demokratskom životu**. Predstavnička je demokracija nedostatna jer ne umije »slušati realnost«. Model države također je loš jer se svodi na ulogu arbitra, što opet znači da je daleko od stvarnosti. Francuska u tom pogledu kasni za mnogim drugim razvijenim državama (Švicarskom, Japanom, Velikom Britanijom, Švedskom, Sjedinjenim Državama). Njemački je politički sustav također znatno efikasniji. Prema uobičajenom mišljenju to zakašnjenje proizlazi iz činjenice da je »politika u Francuskoj integrirana u administrativni sustav«, tako da se uvijek govori o »političko-administrativnom sustavu«. Crozier drži da to nije osnovni razlog. Osnovni razlog leži u činjenici da »politika dekretira ono što treba realizirati«. Prema tome, reforma političkih institucija može biti probitačna jedino pod uvjetom da teži prevladavanju vertikalne logike »tobože demokratskog, a u biti birokratskog naređivanja«. Demokracija dogovaranja nije »stroj za iznalaženje rješenja« nego sklop institucija koje omogućuju stalno **obnavljanje konsenzusa**. Konsenzus nije jednom za svagda dan, on se neprestano stvara. Kao teoretičar, istraživač i praktični sociolog (»savjetnik«), kao zagovornik reformi i promjena u načinu mišljenja, Crozier predlaže stvaranje »jedne male nove institucije« koja bi objedinjavala tri dimenzije: odgovornost za obrazovanje budućih rukovoditelja, visokoznanstveno istraživanje javne političke sfere, poticanje i praćenje novih iskustava

vezanih za pripremanje i procjenjivanje javnih odluka. Taj se pothvat, napominje Crozier, nekome može učiniti utopijskim i revolucionarnim. No to su oni skeptici koji su »oblikovani u kalupu francuskog elitističkog rasuđivanja«. Usprkos njima, ta ideja napreduje, iz čega Crozier – uz sav svoj kritizizam – izvodi optimistički zaključak o mogućnostima modernizacije francuskog društva.

Rade Kalanj

G. Altner, B. Mettler-Melbom, U. E. Simonis, U. v. Weizsäcker (Hrsg.)

JAHRBUCH ÖKOLOGIE 1995

München, C. H. Beck, 1994, 317 str.

Godišnjak ekologije (Jahrbuch Ökologie) izlazi već četvrtu godinu s ciljem da svojim priložima informira o ekološkoj situaciji i tendencijama opterećenja prirodnog okoliša, da analizira i kritički prezentira državnu politiku prema okolišu, da donosi priloge o relevantnim događajima i inicijativama i ekološkim temama. **Jahrbuch Ökologie** opisuje dnevna iskustva i potiče vizije o svijetu sposobnom za budućnost¹. Godišnjak je orijentiran prema »osjetljivoj« javnosti koja je svjesna krize okoliša i koja traži alternative u ophođenju s prirodom. Zahvaljujući otvorenosti i razmjerno široko shvaćenom pojmu ekologije, Godišnjak okuplja veoma velik broj relevantnih suradnika-znanstvenika iz različitih znanosti (znanstvenih područja). U ovom godištu četrdeset troje autora dalo je svoje priloge.

1 Termin *zukunftsfähige* (sposoban za budućnost) svijet nastao je u kontekstu diskusija o održivom razvoju. Za termin *sustainable development* U. E. Simonis kaže da je to *zukunftsfähige Wirtschaft*, »privreda sposobna za budućnost« (1991).